

DENUDACIJA RODNE NERAVNOPRAVNOSTI U VREME PANDEMIJE – SLUČAJ STARIJIH ŽENA U REPUBLICI SRBIJI

mr Svetlana Janković²⁹⁸
Centar za podsticanje dijaloga i tolerancije Čačak

Apstrakt: *Analizira se praksa i izazovi svakodnevice u doba pandemije u Srbiji iz ženske perspektive sa fokusom na starije žene s obzirom da je proces demografskog starenja konektivan, da je svaki peti građanin Republike Srbije stariji od 65 godina, i da su među njima žene većina. UN u svom izveštaju o uticaju pandemije identifikuje porast nasilja nad ženama, dodatnu marginalizaciju određenih grupa žena (starijih, Romkinja, žena sa invaliditetom i sl.), povećan broj kućnih obaveza, veći rizik od gubitka radnog mesta, rad na zdravstveno najrizičnijim mestima. Slične tendencije identifikuju i istraživanja u Srbiji (FemPlatz, Snaga prijateljstva Amity, Centar za podršku ženama Kikinda, Centar za mame, Autonomni ženski centar, UNFPA Srbija, Crveni krst Srbije), kao i Poseban izveštaj o diskriminaciji starijih Poverenice za zaštitu ravnopravnosti i starijima žena 65+.*

Cilj rada je ukazivanje na uzročno-posledične veze siromaštva i položaja žena (posebno starijih) koje su izložnije raznim oblicima ponižavajućeg postupanja, marginalizaciji, diskriminaciji, i nasilju u vreme pandemije COVID-19. Zanemarivanje i nasilje unutar porodice (čak do femicida) je gorući problem sa kojim su se susrele mnoge pripadnice 65+. Naglašava se da se nasilje pojačava i postaje manje vidljivo, kako one stare. Intenzivirana je njihova vunerabilnost tokom mera uvedenih protiv pandemije COVID-19, rodna diskriminacija je postala frekventnija, a ukrštenost sa drugim oblicima diskriminacije intenzivirana.

Zaključuje se da je globalizacija demonstrirala ranjivost pojedinca u savremenim društvima, da virus ne diskriminiše, ali da je kriza koju je proizveo učinila vidljivijim postojeće diskriminativne nejednakosti i ozbiljno ugrozila ranjive i interseksijski ugrožene. Globalna pandemija je ukazala na surovu bezobzirnost neoliberalizma u kojim uslovima su zanemarivani zdravstveni sistemi postajali nemoćni u borbi sa masovnim zaražavanjem, obolevanjem i umiranjem stanovništva. Zaključuje se i da je zdravstvena kriza proizvela višestruke posledice u kojima žive starije žene: ekonomske, socijalne, psihološke, lične u nastaloj disharmoniji čije će se posledice još dugo osećati.

Ključne reči: *COVID-19, starije žene, vunerabilnost, zdravstvena i socijalna zaštita, femicid*

UVOD

„Iskustva stečena za vreme pandemije koronavirusa pokazuju da su nedostaci u poštovanju ljudskih prava starijih postali izraženiji i da su mere otežale pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti i da su uticale na izloženost nasilju i diskriminaciji, a najviše teškoća su imale starije osobe sa mentalnim i fizičkim invaliditetom“. Zaštitnik građana, Zoran Pašalić

Starije osobe definišemo kao osobe iznad određene starosne granice, a Ujedinjene nacije su starije osobe definisale kao starije od 60 godina (United Nations, 2017: 14), dok je na primer Svetska zdravstvena organizacija ovu granicu postavila na 65+. Starije osobe se povezuju sa lošijim fizičkim i mentalnim zdravljem, povećanom socijalnom izolacijom i usamljenošću, većom finansijskom nesigurnošću i smanjenim kvalitetom života (World Health Organization, 2021: 9). Najjednostavnija razgraničenja manje i više starih (a time i manje ili više vitalnih) bazirana su, na godinama starosti, te se kao samostalnije, manje zavisno i zdravije prepoznaje "mlađe staro stanovništvo". Prilikom proučavanja različitih dimenzija starenja u svetu sve više se ova populacija deli na tri podgrupe:

²⁹⁸ svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

"mlado staro" stanovništvo (young old) od 65 do 74 godine, staro stanovništvo od 75 do 84 godine, i "najstarije staro" stanovništvo (oldest old) preko 85 godina (Devedžić et al., 2012: 46).

Početakom 2019. u Evropskoj uniji (EU) je živelo 90,51 milion osoba starijih od 65 godina, što iznosi gotovo petinu ukupnog stanovništva. A u naredne tri decenije projektovana je uzlazna putanja koja će dostići 129,8 miliona stanovnika ili približno trećini ukupne populacije. Očekuje se da će se prosečna starost muškaraca produžiti sa 76 godina u 2008. godini na 84,5 godina, a kod žena sa 82,1 godina na 89 godina do 2050. (European Union, 2020: 8).

Stanovništvo Srbije je takođe sve starije, stopa nataliteta je veoma niska, a prisutni su i drugi momenti koji doprinose, kao migracija iz sela u gradove, druge države, depopulacija i dr. Svaki peti građanin Srbije (20,7%), odnosno više od 1.400.000 stanovnika stariji su od 65 godina, a predviđa se da će procenat osoba preko 65 godina iznositi najmanje 22% do 2030. godine, što je skoro svaki četvrti stanovnik. Osnovna odlika starosno-polne strukture stanovništva Republike Srbije danas je brojčana dominacija muškaraca kod mladog stanovništva, odnosno dominantnost žena kod sredovečnog i starog stanovništva. Rodni aspekti starenja nisu samo u brojčanom sastavu žena i muškaraca te kategorije, samo je to najvidljiviji podatak. "Najstariji" je region Južne i Istočne Srbije, gde je čak 25% stanovništva starije od 60 godina. Istovremeno, položaj starijih u Srbiji, na evropskom kontinentu i u mnogim društvima globalno je kompleksan, i u mnogim segmentima nije povoljan, naročito imajući u vidu proces daljeg demografskog starenja. U ukupnoj populaciji starih u Srbiji, 48,7 posto su muškarci, a 51,3 posto čine žene. Očekivano trajanje životnog veka je poraslo sa 72,3 godine (2002) na 75,7 godina (2020) (Republički zavod za statistiku, 2020: 1).

Tabela 1. Stanovništvo 65+ po polu u odnosu na ukupnu populaciju u Srbiji 2019.

Starosna grupa	Ukupno %	Muškarci %	Žene %
65+	20,7	18,21	23,06
75+	8,23	6,7	9,69
80+	4,63	3,46	5,58
85+	1,91	1,45	2,35

Starost sa sobom nosi i svu negativnu realnost života. Opadanje fizičke snage, sve češći zdravstveni problemi i rastuća zavisnost od drugih, identifikovani su kao činioci koji postavljaju populaciju starih zapravo u povišeni rizik od viktimizacije. Uočava se i izostanak solidarnosti između generacija. Stariji doživljavaju uvrede, verbalne napade, pretnje, ponižavanje, zastrašivanje ili uznemiravanje, tretiranje kao deteta, ograničavanje u kontaktima ili aktivnostima, ali i odnos ćutanja i ignorisanja u kome ukućani izbegavaju svaku komunikaciju. Zamera im se da su tvrdoglavi, teški za saradnju, mrzovoljni, „konzervativnih pogleda na moral“, nesposobni za rad. (Jovanović, 2010).

Umesto da se starost posmatra kao prirodni tok života, starost se od strane mladih sve više posmatra kao problem, a ne kao pravo, što obično vodi u narušavanje elementarnih ljudskih prava, među kojima sigurno treba pomenuti i pravo na starost. Demografsko starenje svuda u svetu povećava rizik od diskriminacije na osnovu godina, pa se srazmerno povećava i rizik od nasilja nad starijima, kao i rizik od ugrožavanja ljudskih prava starijih (Janković, Todorović i Vračević, 2015: 12).

O fenomenu nasilja u trećoj životnoj dobi nema mnogo podataka kako u svetu tako ni u Srbiji. Podaci Svetske zdravstvene organizacije pokazuju da 4% do 6% starijih trpi neki od oblika zlostavljanja u svojoj kući, ali se pretpostavlja da mnogo više ima onih koji nikada nisu bili registrovani kao žrtve nasilja. Oskudnost javnih informacija o nasilju nad starijima u porodici ukazuje da je to još uvek tabu ne samo u Srbiji, već širom Evrope. Istraživanja u Velikoj Britaniji pokazala su da se nasilje nad starijima tokom COVIDA-19 povećalo od 17 do 37 odsto. Posle finansijskog nasilja i zanemarivanja (namerno i nenamerno), kao najčešći oblici nasilja nad starijima slede psihičko i fizičko nasilje.

Slika 1. Nasilje nad starijim licima

Izvor. Elder Abuse: The Hidden Crim <http://www.cleo.on.ca/english/pub/onpub/PDF/seniors/elderab.pdf>

INTERSEKCIONALNI POLOŽAJ STARIJIH ŽENA

Intersekcionalna analiza nedvosmisleno otkriva da je kategorija starijih žena posebno izložena diskriminaciji po osnovu životne dobi, ali osim toga mora da se konstatuje gotovo redovno postojanje ukrštenosti sa drugim diskriminogenim faktorima koji su izrazito učestaliji u ovoj kategoriji nego kod mlađih uzrasta žena ili istih uzrasta muškaraca (Janković, 2019: 347). Feminički pristup bi mogao navesti da subordinacija žene u društvu proizilazi iz pretpostavke da je odrastao muškarac norma i da žene predstavljaju odstupanje od te norme. Koristeći sličan pristup, mlada odrasla osoba je viđena kao norma i da manja briga za starije rezultira time što su oni/e odstupanje/devijacija te norme. I ovde važi konstatacija da je položaj žena bilo koje marginalizovane grupe, u ovom slučaju grupe starijih ljudi, redovno složeniji od položaja muškaraca te grupe, usled opšte prisutne diskriminacije žena, unutargrupne dinamike, kao i faktora koji uslovljavaju pojavu ženske višestruke diskriminacije (siromaštvo, starost, invaliditet, pripadnost nacionalnoj manjini...). Već na prvi pogled može da se konstatuje da je gotovo duplo više starijih žena (13%), što predstavlja osnov povećane društvene marginalizacije koja sa svoje strane otvara vrata nasilju, kao jedan od elemenata koji suštinski doprinosi povećanju nebezbednosti (Janković, 2019: 349). Diskriminacija na osnovu starosti, „ejdzizam“, doživljava se različito od strane muškaraca i žena, a neki autori ukazuju da se starije žene suočavaju sa dvostukim ugnjetavanjem (po osnovu životne dobi i diskriminacije po osnovu roda). „Stakleni plafon“ je u tom uzrastu dopunjen tzv. „srebrnim plafonom“ i pojavom diskriminacije na osnovu 'spoljašnjeg izgleda' (silver ceiling of 'lookism') (Grant, 2011). Brojni su oblici diskriminacije starijih žena koji su zasnovani na stereotipima i predrasudama – podrazumevan do prisile, neplaćen ženski rad u porodičnoj sferi, uloga žene kao obavezne negovateljice dece i starijih u porodici, starije žene imaju mnogo manje imovine u vlasništvu i mnogo manje prostora za odlučivanje, u svakodnevnoj komunikaciji se često iskazuje omalovažavajuć odnos prema njima upotrebom seksističkog žargona. Njima se inače retko poklanja posebna pažnja i analiza njihovog položaja ide zaobilazno, od opšteg položaja žena i opšteg položaja starijih osoba da bi se tek ukrštanjem te dve identitetske pripadnosti, došlo do specifičnosti koje se odnose na starije žene (Mršević, 2020: 49). Iako na prvi pogled možda i nema značajnije razlike među polovima starijih, sigurno je da stariji muškarci imaju više autonomije i kontrole i nad svojim životom i nad porodičnim pitanjima od starijih žena, rede su izloženi porodičnom nasilju od žena sličnog uzrasta, bolje su materijalne situacije, češće imaju penziju višeg iznosa od žena i daleko češće su vlasnici vredne nepokretne imovine (Poverenik, 2020). Postoji takođe značajan rodni jaz u stopama aktivnosti i zaposlenosti starijih žena. Mnoge starije žene, naročito one koje žive na selu, diskriminisane su isključivanjem iz donošenja odluka čak i u svojim porodicama, retko su vlasnice imovine, najčešće su bez penzije i drugih primanja (Satarić, 2018).

ISKUSTVA DRUGIH – SLUČAJ DANSKE

Danska je najbolja zemlja na svetu za život žena i gajenje dece, naglašava se u najnovijem izveštaju objavljenom u „U.S news & World report“, u kome se navodi da je ova skandinavski zemlja dospela na vrh top-liste popularnosti dama širom sveta, pre svega zbog visokog nivoa rodne

ravnopravnosti i pomoći države u usklađivanju rada i roditeljstva. Ako je suditi po odgovorima 10.000 žena širom planete, koje su učestvovala u ovom istraživanju, Danska, Švedska, Norveška, Holandija i Kanada su proglašene najboljim zemljama za život, dok su se Dankinje starije od 65 godina izjasnile kao najsrećnije žene u Evropskoj uniji.

Iako bi premijerka ove zemlje Mete Frederiksen mogla da bude zadovoljna rezultatima ove studije, pandemija virusa korona i te kako je uticala na kvalitet života žena u ovoj skandinavskoj zemlji. Istraživanje Nacionalne SOS linije za pomoć žrtvama nasilja²⁹⁹ o uticaju kovida 19 na nasilje nad ženama pokazuje da je 2020. godine u periodu od januara do septembra, 3.510 osoba okrenulo telefon kako bi prijavilo nasilje u porodici. Kako se navodi u izveštaju koji je rukovodilac ovog istraživanja Helena Oldrup podnela Evropskom institutu za rodnu ravnopravnost, žene su bile žrtve nasilja u 91 odsto svih prijavljenih slučajeva, a povećan je i broj onih koje su imale potrebu za skloništem od nasilja, odnosno odlaskom u Sigurnu žensku kuću. Kako naglašava Signe Gisel Šmit, potpredsednica Danskog udruženja žena³⁰⁰ u ovoj skandinavskoj zemlji došlo je do znatnog porasta nasilja uzrokovanog pandemijom kovida 19.

„U uobičajenim okolnostima, 38.000 žena i 19.000 muškaraca godišnje prijavi nasilje u porodici, ali su ovi brojevi mnogo veći od 27. februara 2020, kada je zabeležen prvi slučaj zaraze virusom korona u Danskoj. Broj žena koje su potražile pomoć zbog nasilja se duplirao, a skloništa za žrtve nisu mogla da prime sve žene kojima je bila potrebna pomoć, pa smo morali da tražimo alternativni smeštaj za njih. Zbog toga je Dansko udruženje žena iniciralo otvaranje urgentnog skloništa za žrtve porodičnog nasilja, a vlada je opredelila dodatnu svotu novca kako bi pomogla prebijenim ženama i deci”. Takođe je činjenica da žene u Danskoj čine većinsku radnu snagu u takozvanim pomažućim profesijama koje su prve na udaru virusa korona, kao što su zdravstvo, sektor socijalnog rada, obrazovanje, briga o deci i trgovina.

Podaci govore da čak 85 odsto svih medicinskih radnika u Danskoj čine žene – zbog toga su one bile više izložene virusu kovid 19 i više su od njega obolevale, naročito mlade žene. Ova pandemija istakla je značaj takozvanih ženskih profesija i važnost pomažućih profesija. Takođe ponovo se pokrenula rasprava o tome da žene treba da budu jednako plaćene kao muškarci za posao koji obavljaju. Statistika, naime, pokazuje da je jaz u zaradama 16 odsto u korist muškaraca, a na štetu žena u Danskoj.

Pandemija virusa korona uticala je i na rekonstrukciju Vlade Danske – ministar za rodnu ravnopravnost Mogens Jensen, u čijem se resoru nalazi i hrana, ribarstvo i nordijska saradnja podneo je ostavku polovinom novembra 2020, zbog toga što je država odlučila da pobije 17 miliona nerčeva. Vladina drastična odluka usledila je nakon što su zdravstvene vlasti rekly da uzgoj nerčeva predstavlja rizik za javno zdravlje, zbog široko rasprostranjenih zaraza na farmama.

Prema podacima Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost žene su se takode nalazile na prvoj liniji borbe protiv kovida 19 – one čine 76 odsto od 49 miliona medicinskih radnika u Evropi i 86 procenata pomažućih radnika koji brinu o bolesnicima. Osim toga, žene čine 93 odsto radnika angažovanih u brizi oko dece, 95 odsto spremačica, 83 procenta gerontoloških domaćica i 82 odsto svih kasirki u radnjama širom Evrope (Đorđević, 2020).

ISKUSTVA U SRBIJI

I nacionalna statistika u Republici Srbiji svedoči da su žene podnele teži deo tereta korona krize – podaci našeg Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, pokazuju da u sektoru zdravstvene zaštite radi 79 odsto žena, sektor socijalne zaštite zapošljava čak 93 procenta dama, dok u oblasti obrazovanja 73 odsto zaposlenih čine žene.

Pandemija je ogolila rodnu neravnopravnost u kući, jer su mnoge žene grcale pod teretom duplih i troduplih obaveza – osim što su morale da idu na posao, najveći broj njih preuzeo je ulogu pedagoškog asistenta svojoj školskoj deci, koja su morale da prate onlajn nastavu, a u trećoj „smeni” ih je čekalo kuvanje ručka, pranje, peglanje i spremanje domaćinstva (Janković, 2021).

²⁹⁹ „Lev uden vold hotline”

³⁰⁰ Osnovano 1871. godine

„U prvih mesec dana vanrednog stanja Autonomnom ženskom centru javilo se tri puta više žena nego u uobičajenim okolnostima. Iako se najveći broj prijavljenih slučajeva nasilja odnosio na psihičku torturu, sve je izraženije i ekonomsko nasilje, koje se prvenstveno ogleda u nedavanju alimentacije. Na žalost, pandemija korone nije promenila ni statistiku femicida – u 2020. godini 26 žena, u 2021. godini 20 žena, u 2022. godini 17 žena je ubijeno u porodičnom nasilju”.³⁰¹

Prema studiji „Centra za mame” svaka treća mama u Srbiji imala je umanjena primanja tokom vanrednog stanja, svaka peta morala je da odlazi na posao, jer je imala radnu obavezu, a četiri odsto njih izgubilo je posao zbog pandemije.

„Studija pod nazivom `Majčinstvo u doba korone` sprovedena od 28. aprila do 8. maja 2020, na uzorku od 1.909 mama u našoj zemlji, takođe je pokazala da čak 60 odsto zaposlenih mama nije uspevalo da usaglasi poslovne obaveze sa obavezama oko dece i balansiranje im je teže palo nego inače. Čak 63 odsto reklo je da su tokom vanrednog stanja imale više obaveza, četvrtina ocenjuje da se ništa nije promenilo, a tek je svaka deseta mama izjavila da ima manje obaveza”.³⁰²

Finansijsko nasilje starijih osoba tokom pandemije

Finansijsko nasilje nad starijim ljudima zastupljeno je mnogo češće i više nego što se o njemu zna ili priča. Samo tokom pandemije korona virusa, ovaj vid nasilja nad starijima bio je najčešći, naročito u vreme izolacije. Prema podacima, oko 11 odsto starijih doživelo je finansijsko nasilje (Mršević, Janković, 2021).

„Forma nasilja koja obuhvata sve akcije nezakonitog ili neadekvatnog korišćenja novca, pokretne i nepokretne imovine starije osobe, definiše se kao finansijsko/materijalno nasilje ili eksploatacija. Upravo je ova vrsta nasilja najučestalija kada se govori o nasilju nad starijim osobama. Međutim, ono se retko prepoznaje od strane starijih i retko se prijavljuje.”³⁰³ Starije osobe nerado pričaju o tome, a mnogi ovo i ne prepoznaju kao nasilje. Među brojne primere finansijskog nasilja ubrajaju se: oduzimanje poslovne sposobnosti, zloupotrebe punomoćja, prevare, nestanak novca ili dobara, vrednih stvari, barijere u upravljanju sopstvenim sredstvima, nepoštovanje prava na nasleđe, zloupotreba i krađa čekova, kreditnih kartica, novca, penzije, iznuda, zloupotreba, menjanje sadržaja testamenata koje su starije osobe sklopile, a bez njihovog znanja, prinudno sklapanje i neizvršavanje ugovora o doživotnom izdržavanju. Nevraćanje kusura i situacija kada se starija osoba laže koliko nešto košta, je takođe vid finansijskog nasilja, a da toga stariji možda nisu ni svesni. Tipične prevare usmerene na starije osobe su i objave da je starija osoba osvojila nagradu, ali da mora da uplati novac kako bi joj ta nagrada stigla, zatim prevare sa investiranjem novca, polisama osiguranja, kao i lažnim dobrotvornim organizacijama.

Na globalnom nivou pokazalo se da je tokom pandemije, nasilje nad starijima bilo u porastu, pre svega zbog socijalne izolacije starijih i zavisnog položaja starijih. Pristup uslugama zdravstvene i socijalne zaštite, poput redukovane usluge, povećanih troškova lečenja, predstavljao je vid nasilja koji se pojavio kao globalni problem, odnosno strukturalno nasilje (Marković, 2021).

Povećanja rizika od nasilja tokom pandemije korona virusa bilo je i zbog neprepoznavanje neformalnih negovatelja na početku pandemije, ali takođe i nedostatka prikupljanja podataka koji su dobno desagregirani (65+). Tokom pandemije finansijsko nasilje je bilo izraženije, ali i svi drugi oblici nasilja. Nasilja nad starijima bilo više tokom pandemije korona virusom, potvrđuju i evidentirani slučajevi u centrima za socijalni rad, kojih je ukupno bilo u 2020. godini 4.454, za razliku od 4.236 u toku 2019. godine (Đorđević, 2020).

Kako bi pomogli da se što pre prepozna nasilje nad starijima, a onda i pravovremeno reaguje Crveni krst Srbije i Gerontološki centar Beograd organizovali su tokom leta 2020. obuke za 225 gerontodomačica i za 208 starijih žena na temu prevencije nasilja nad starijima. Obuka je bila deo projekta „Oснаživanje starijih žena: sprečavanje nasilja kroz promenu socijalnih normi u Srbiji i Austriji“, koji je Crveni krst Srbije sproveo u partnerstvu sa Austrijskim Crvenim krstom i Austrijskim institutom za istraživanje sukoba, a uz podršku Evropske unije i Austrijske razvojne agencije. Ovo je bila jedna od pozitivnih praksi i svakako treba je kontinuirano primenjivati i sad kad je prošla

³⁰¹ Advokat Autonomnog ženskog centra.

³⁰² „Centar za mame”, direktorka Jovana Ružičić.

³⁰³ Predsednica Gerontološkog društva Srbije i stručna saradnica u Crvenom krstu Srbije Nataša Todorović.

pandemija jer omogućava da se sazna o vrstama nasilja nad starijim osobama, faktorima rizika, procedurom prijavljivanja. Obzirom da je obuke podržalo Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, predstavlja primer saradnje organizacija civilnog društva i institucija kod učinjenih koraka prevencije i na taj način podiže nivo javnozdravstvenog pitanja koje utiče posredno i neposredno na kvalitet života starijih osoba i njihovo zdravlje.

Starije osobe često ne prijavljuju nasilje iz različitih razloga. Nasilnici su najčešće iz kruga porodice ili bliskih i značajnih osoba u životu starije osobe (negovatelji, pomagači, zdravstveni radnici), o njemu starije osobe ne pričaju, bilo što ga i same ne prepoznaju ili ih je strah i sramota da kažu pa ono ostaje uglavnom nevidljivo. Ali kada su opljačkani od strane nepoznatog napadača ili ako su prevareni od trgovaca koji nude robu putem telefona i pozivaju na prezentacije, i kada budu prevareni i daju novac lažnim dobrotvornim organizacijama onda su spremni za prijavljivanje.

Razlozi za ne prijavljivanje nasilja:

- Stigma i stid: Starije osobe se često stide da ikome otkriju detalje vezane za zlostavljanje, posebno ukoliko su nasilnici deca i unuci;
- Stavovi i uverenja: starijim osobama često se ne veruje da trpe zlostavljanje od strane članova porodice; *Strah od gubitka: strah od remećenja odnosa s decom, unucima, da neće imati ko o njima da brine da će biti prepušteni sami sebi;
- Neadekvatni i nedovoljni kapaciteti službi: Mnoge starije osobe smatraju da su službe koje postoje neadekvatne i da ne odgovaraju njihovim potrebama;
- Emocije: pre svega starije žene često zlostavljanje trpe i ne prijavljuju jer se plaše da ostanu same posle godina ili decenija braka, tu je i strah da budu same i počinju iz početka, plaše se svih nepoznanica koje bi velika promena donela njihovom životu, osećaju da duguju lojalnost članu porodice ili supružniku koji ih zlostavlja, osećaju krivicu ili im je stalo do zlostavljača;
- Koping: mnoge starije žene tokom godina života sa zlostavljanjem razvijaju mehanizme kojima se ovo nasilje prihvata kao sastavni deo življenja i normalni deo svakodnevnice;
- Finansijska nesigurnost: Mnoge starije žene su socijalno i materijalno deprivirane u odnosu na starije muškarce.

ZAKLJUČAK

Najčešći problemi sa kojima se susreću stariji su siromaštvo i nasilje kao i zanemarivanje unutar porodice, uključujući raspolaganje imovinom bez njihovog pristanka, nezadovoljstvo ostvarivanjem prava na materijalnu podršku usled teške materijalne i životne situacije, otežano ostvarivanje prava na pomoć i negu drugog lica. Zato je neophodno uspostaviti efikasniji sistem socijalne zaštite usklađen sa potrebama starijih osoba, obezbediti finansijski održive usluge i posebne servise podrške kako bi se i u redovnim i u vanrednim okolnostima obezbedila adekvatna zdravstvena zaštita.

Mnogi od pomenutih problema posebno su bili izraženi tokom vanrednog stanja uvedenog zbog pandemije zarazne bolesti COVID-19 kada su zbog mera ograničenja kretanja najviše teškoća imale starije osobe sa mentalnim i fizičkim invaliditetom kojima je potrebna podrška formalnih i neformalnih negovatelja za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Brojne probleme imale su i starije osobe u stanju socijalne potrebe, naročito one kojima je bio potreban urgentni smeštaj u vreme zabrane prijema u gerontološke centre i domove za stare, zatim starije osobe kojima je bila neophodna pomoć geronto-domaćica koja je bila ograničena, ali i stariji beskućnici zbog nemogućnosti prijema u prihvatilišta i ostale socijalne ustanove. Da bi se to prevazišlo potrebno je da država preduzme mere za zaštitu starijih osoba, posebno u vanrednim situacijama kao npr. veći iznosi socijalnih davanja, unapređivanje kvaliteta usluga zdravstvene i socijalne zaštite, mogućnost alternativnog smeštaja starijih osoba kojima je potrebno urgentno zbrinjavanje, pružanje usluga podrške i onim osobama koje nisu u sistemu socijalne zaštite, zapošljavanje većeg broja stručnih radnika u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne zaštite.

Postoje domovi za stare koji ne ispunjavaju propisane uslove za rad, nemaju odgovarajuće licence i dozvole za rad, odnosno koji su izgubili licencu za rad, kojima je izrečena zabrana rada od strane inspekcije socijalne zaštite, ali i pored preduzimanja mera od strane Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja nastavljaju da rade i primaju korisnike. Postojao je sistemski

problem smeštanja korisnika u ustanove socijalne zaštite u vreme pandemije zarazne bolesti COVID-19, a da nisu predviđeni vidovi alternativnog smeštaja. Zato je potrebno proširenju kapaciteta Prihvatišta za odrasle i stare u Republici Srbiji ali i izgradnja novih objekta sa kojima bi bilo obezbeđeno potpunije zadovoljenje potreba korisnika u kriznim situacijama.

Žene čine većinu onih koji su bili najizloženiji ili čiji se položaj najviše promenio usled epidemije. Epidemija je istakla, izoštrila i pojačala postojeće neravnopravnosti i ukazala na pravo značenje termina „ranjivost”. U najnepovoljnijem položaju su oni koji inače nisu vidljivi u sistemu, siromašni, nezaposleni ili neformalno zaposleni i spadaju u ranjive grupe, a u kojima su većinom žene. Državne mere nisu bile u dovoljnoj meri usmerene ka podršci ovim kategorijama niti su prepoznale postojeće neravnopravnosti. (Pajvančić et al, 2020)

Globalizacija je demonstrirala ranjivost pojedinca u savremenim društvima. Pokazala je da virus ne diskriminiše, ali da je kriza koju je proizveo učinila vidljivijim postojeće diskriminativne nejednakosti i ozbiljno ugrozila ranjive i intersekcijски ugrožene starije osobe. Globalna pandemija je ukazala na surovu bezobzornost neoliberalizma u čijim uslovima su zanemarivani zdravstveni sistemi postajali nemoćni u borbi sa masovnim zaražavanjem, obolevanjem i umiranjem stanovništva. Zdravstvena kriza je proizvela višestruke posledice u kojima žive pre svega starije osobe posebno žene: ekonomske, socijalne, psihološke, lične u nastaloj disharmoniji čije će se posledice još dugo osećati, bez obzira na proglašenje kraja ove pandemije. Denudirana je rodna neravnopravnost, i nema tog smokvinog lista, dovoljno velikog da pokrije tu голу činjenicu.

Literatura:

- Bašaragin, M. (2021). *Starost i rod u vremenu i prostoru: šta starije žene (ne) mogu u Srbiji danas?* Novi Sad: Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije.
- Grant, D. (2011). "Older women, work and the impact of discrimination", in "Age Discrimination and Diversity, Multiple Discrimination from an Age Perspective", ed. by Malcolm Sargeant, Cambridge University Press, pp. 41 – 63.
- Devedžić, M., i Stojiljković, J. (2012). Novo poimanje starosti - Perspektivna starost. *Stanovništvo*, 45- 68.
- Janković, B., Todorović, N. i Vračević, M. (2015). *Dobro čuvana porodična tajna: zlostavljanje starijih osoba*. Beograd: Crveni krst Srbije.
- Janković, S. (2019). *Marginalizovan položaj starijih žena u Srbiji*. U: Položaj marginalizovanih grupa u društvu. Ur: Macanović Nebojša, Banjaluka: Fakultet političkih nauka. Centar modernih znanja. Beograd: Fakultet za specijalnu rehabilitaciju i edukaciju, str 345-352.
- Mršević, Z. (2020). *Višestruka i intersekcionalna diskriminacija*. U: Zbornik SANU Rodna ravnopravnost – od jednakih prava do jednakih mogućnosti. Ur: Varadi Tibor, Pajvančić Marijana. Beograd: SANU Odbor za proučavanje ljudskih prava i manjina. str. 47-83.
- Mršević, Z. i Janković, S. (2021). *Žene i socijalna Pravda za vreme pandemije*. 34-38. U: Covid-19: socio-demografski procesi, izazovi i posledice pandemije Ur: Ivan Marinković, Marko Galjak. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja i Društvo demografa Srbije.
- Pajvančić, M., Petrušić, N., Nikolin, S., Vladislavljević, A. i Baćanović, V. (2020, mart-maj). *Rodna analiza odgovora na COVID-19 u Republici Srbiji*. Misija OEBS-a u Srbiji i Ženska platforma za razvoj Srbije 2014-2020.
- Poseban izveštaj Povernika za zaštitu ravnopravnosti o diskriminaciji starijih građana*. (2021, april). Beograd: Povernik za zaštitu ravnopravnosti.
- Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2020 godinu*. Beograd: Zaštitnik građana.
- Redovan godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2021 godinu*. Beograd: Zaštitnik građana.
- Republički zavod za statistiku. (2020). *Žene i muškarci u Republici Srbiji*. Beograd. Dostupno na <https://www.stat.gov.rs/9003>, stranici pristupljeno 3.1.2022.
- Satarić, N. (2018). *Alternativni izveštaj Komitetu za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena o diskriminaciji starijih žena u Republici Srbiji*. Beograd: Udruženje „Snaga prijateljstva” – Amity.

Časopisi:

Đorđević, K. (2020, 14 decembar). Pandemijska pogoršala život kod žena u Srbiji i Danskoj. *Politika*.

Jovanović, S. (2010, 23 jun). Ljudi istih godina nisu isto stari. *Politika*.

Marković, R. (2021, 3 oktobar). Tokom pandemije starije osobe najčešće trpele finansijsko nasilje. *Danas*. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/tokom-pandemije-starije-osobe-najcesce-trpele-finansijsko-nasilje/> stranici pristupljeno 10.3.2023.

Internet:

European Union, European statistics. (2020). *Ageing Europe, Looking at the lives of older people in the EU - 2020 edition*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupno na <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-02-20-655>, stranici pristupljeno 22.12.2021.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs Population Division. (2017). *World Population Ageing 2017*. New York: United Nations publication. Dostupno na https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Report.pdf, stranici pristupljeno 25.12.2021.

World Health Organization. (2021). *Global report on ageism*. Geneva: World Health Organization. Dostupno na <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/combating-ageism/global-report-on-ageism>, stranici pristupljeno 4.1.2022.

Denudation of gender inequality during the pandemic - the case of elderly women in the Republic of Serbia

Svetlana Janković MA, Center for Encouraging Dialogue and Tolerance Čačak

Summary

The subject of the work is the analysis of everyday practices and challenges during the pandemic in Serbia from a female perspective with a focus on elderly women, given that the process of demographic aging is connective, while every fifth citizen in Serbia is over 65 years old, and that women are the majority among them. In its report on the impact of the pandemic, the UN identifies an increase in violence against women, additional marginalization of certain groups of women (elderly, Roma, women with disabilities, etc.), increased burden of household duties, a greater risk of job loss, and work in the most health-risky places. Similar tendencies are identified by research in Serbia (FemPlatz, Strength of Friendship Amity, Women's Support Center, Center for Mothers, Autonomous Women's Center, UNFPA Serbia, Red Cross of Serbia), as well as the Special Report on Discrimination of the Elderly by the Commissioner for the Protection of Equality and Women's Stories 65+.

The goal of the presentation is to point out the cause-and-effect relationship between poverty and the position of women (especially the elderly) who are more exposed to various forms of humiliating treatment, marginalization, discrimination, and violence during the COVID-19 pandemic. Neglect and violence within the family (even up to femicide) is a burning problem that many women over 65 have encountered. It is emphasized that violence does not stop as they get older, but intensifies and becomes less visible. Their vulnerability intensified during the measures introduced against the COVID-19 pandemic, gender discrimination became more frequent, and the overlap with other forms of discrimination intensified.

It is concluded that globalization demonstrated the individual vulnerability in modern societies that the virus does not discriminate, but that the crisis it produced made the existing discriminatory inequalities more visible and seriously endangered the vulnerable and intersectionally threatened. The global pandemic has shown the cruel recklessness of neoliberalism, in which conditions that neglected health systems became powerless in the fight against mass infection, illness, and death of the population. It is also concluded that the health crisis produced multiple consequences in which elderly women live, economic, social, psychological, and personal in the resulting disharmony, the consequences of which will be felt for a long time.

Keywords: COVID-19, elderly women, vulnerability, health and social care, femicide